Virgil Nestorescu

NOTE ETIMOLOGICE ŞI LEXICALE

Bilon s. n., termen agrotehnic cunoscut în sudul ţării, este inserat în glosarele regionale cu următoarele definiţii: „şanţ în care se pun răsadurile la grădina de zarzavat sau la vie” (Gl. Munt., p. 41); (sub forma **bilion**) „şanţ”(Gl. Olt. p. 7) sau „şanţ în care se plantează zarzavatul ori butaşi pentru a prinde mustăţi”(DGO, p. 23). În terminolgia de specialitate are următoarea semnificaţie: „Coamă de pământ de diferite lungimi, înalte de cca. 40 cm, în care se plantează viţă de vie altoită, butaşi pentru înrădăcinare sau legume. Se amenajează manual sau mecanic (cu rariţa). Între biloane se găsesc şănţuleţe prin care se dirijează apa...” (DER, vol. I).

A fost împrumutat în agrotehnică din fr. *billon* „ridicătură de pământ obţinută prin diferite mijloace şi care întăresc fâşiile de pământ răsturnate” (Larousse). Cuvântul este des folosit în limbajul agronomilor şi prin aceştia a pătruns în graiurile populare.

Casac s. n. „haină bărbătească nedefinită ” este inserat în DA cu precizarea că poate fi „ortografiat greşit în loc de *cazac*”, motiv pentru care este dată explicaţia „cf. *cazacă* ”. Cuvântul nu este greşit, după cum o dovedeşte existenţa în Oltenia chiar a formei **casac** s.n. „haină, cojoc mare” (DGO, p. 38). Este în mod cert împrumut din bg. dial. *касак* (*късак*) „haină femeiască fără mâneci; haină bărbătească albă sau închisă la culoare din aba” (Gerov; BER III, p. 227), cuvânt derivat de la adj. *къс* „scurt”.

Chirnog, - oagă adj. este folosit în sudul ţării, după cum arată dicţionarele şi unele glosare regionale importante.

În Muntenia, denumeşte pe „cel care a pierdut o mînă sau un picior, ciung, ciont, slut” (Gl. Argeş, p. 39) şi are următoarele derivate: *chirnogea* s.m. „poreclă dată unui om chirnog; ciunt, ciung”, *chirnogi* vb. tranz. şi refl. „a(-şi) rupe o mână sau un picior; a(se) schilodi, a (se) sluţi, a (se) ciungi”. Alt derivat este *schirnog*, cu aceleaşi sensuri, de care m-am ocupat în LR, LVI, 3/2007, p. 267. În Oltenia, *chirnog* pare să fie cunoscut mai puţin, fiind glosat sec prin „schilod” (DGO, p. 47). Şi în DA este înregistrat adj. *chirnog* (jud.Teleorman), dar cu sensul „avar, care cere şi tot se vaită”. Notăm că sub *cârn*, acelaşi dicţionar consideră suspect cuvântul *chirnog* „milog”. În sfârşit, Scriban înregistrează cuvîntul cu sensul „olog”.

În MDA toate aceste date se regăsesc adunate laolaltă sub adj. **chirnog,-oagă**, care pot fi rezumate astfel: 1. „schilod”. 2. „zgârcit”. 3. „milog”. Cuvântul este considerat cu etimologie necunoscută, deşi în dicţionarul lui Scriban a fost făcută o propunere care puea fi luată în seamă: „v.sl. **krŭno-nogiĭ*, din *krŭnŭ* „mutilat” +

BDD-A613 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:21:30 UTC)

nog, ca în *slăbănog*". Exprimată mai exact, această soluție etimologică ar putea fi redată astfel: din v.sl.*кръноногъ, din care, după modelul altor adjective atestate în vechi texte chirilice, a rezultat prin haplologie adj. *кръногъ „olog, schilod", ceea ce este suficient pentru a înțelege de unde vine sensul cel mai răspândit al rom. *chirnog*.

Deşi explicația merită toată atenția, ne gândim şi la o posibilă interferență cu un cuvânt bulgăresc apropiat, anume adj. dial. *кривоног* „care are picioare strâmbe"(Gerov), compus din *крив* „strâmb, şchiop, cocoşat" + *нога* „picior". Desigur, sunt greu de explicat transformările fonetice ale acestuia pentru a se ajunge la rom. *chirnog*, dar semantic alăturarea celor două cuvinte nu poate fi neglijată.

În ce priveşte sensul „zgârcit" din jud.Teleorman, de la care vine probabil numele satului Chirnogi, tot în Scriban găsim o trimitere interesantă, care atrage atenția asupra faptului că în sudul țării *cârn* înseamnă „mare zgârcit". Nu este clar însă cum s-a ajuns la forma *chirnog* cu acest sens.

Cioclie s.f., cunoscut în Oltenia cu sensul „locul unde se îngroapă animalele moarte din pricina unei molime"(DGO, p. 49), este derivat clar de la *cioclu* + suf. -*ie*. Pare să fie o formație mai veche, de pe vremea când primul sens, dispărut astăzi, al cuvântului *cioclu* era de „persoană orânduită pentru îngrijirea şi mai ales pentru cărarea ciumaților la groapă" (DA s.v.).

Clonă s. f., cu sensuri şi utilizări multiple, are o mare frecvență în lexicul contemporan. La noi este atestat prima dată în DENC, vol. I, cu forma din titlu, ca termen din botanică folosit „în practica agricolă la plantele cu înmulțire vegetativă sau în lucrările de selecție". Este introdus în DEX(Supl.) sub forma **clon** (astăzi dispărută), cu o definiție mai riguroasă : „Totalitatea indivizilor proveniți dintr-un singur organism, pe cale asexuată". Atât prima formă cât şi varianta aceasta provin din fr. *clone*, nu din engl. *clone*, cum este indicat în DEX.

Ceva mai târziu, când s-au efectuat încercări de creare a unor entități biologice monocelulare sau pluricelulare, prin reproducere asexuată dintr-o singură celulă sau un singur individ, a fost posibil împrumutul din engl. *clone*, după experiențele făcute în 1999 în Anglia, care au contribuit ca vechiul termen să-şi îmbogățească substanțial conținutul, asigurându-i o rapidă carieră internațională, iscând totodată şi numeroase probleme de ordin moral şi religios.

Explicațiile etimologice care i se dau în dicționarele mai noi nu sunt unitare: în DEXI din engl., fr. *clone*; cf. gr.κλων, iar în MENC III din fr. *clone*, gr. κλων. Trimiterea la greaca veche nu are nici un rost, pentru simplul motiv că dicționarele noastre se opresc la etimonul direct şi nu fac etimologia acestuia. Singura etimologie corectă este, după părerea noastră, cea care figurează în NDU, adică fr., engl. *clone*, la care noi propunem să se facă precizarea că primul sens este provenit din fr. *clone,* iar cel de-al doilea, de dată recentă, privitor la clonarea

BDD-A613 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:21:30 UTC)

animală sau umană, ajuns chiar şi în electronică (referitor la crearea de falsuri), se datoreşte engl. *clone*.

Craiştic s. n., cuvânt din terminologia croitorilor întâlnit în Oltenia, însemnând „cusătură în formă de X cu care croitorii fixează manşetele pantalonilor sau gulerul de haină”(DGO, p. 64), este un împrumut, într-o formă uşor modificată, a germ. *Kreuzstich* „cusătură în cruciuliţe”(DGR).

Cupit, -ă adj. are două sensuri în DGO, p. 66: l. „flămând, hămesit de foame”. 2. „zgârcit”, dar, după părerea noastră, în realitate avem de-a face cu două cuvinte de origine diferită. Pentru primul sens, trebuie să admitem că este vorba doar de o variantă fonetică a lui *hupit*, participiul lui *hupi* „a flămânzi, a fi lihnit de foame” (v. DA). Al doilea înţeles al cuvântului respectă forma etimonului său sb. *cupit* (v. DA, DEX), fapt care impune tratarea lor separată.

Fix s.n., neînregistrat în dicţionare ca substantiv, este larg întrebuinţat în limbajul familiar, în construcţii ca: *are un fix* sau *are multe fixuri*, denumind „o persoană cu păreri, concepţii sau obiceiuri de nezdruncinat”. Construcţiile acestea sunt sinonime cu expr. *a avea o idee fixă.*

Ghebeji vb. este definit astfel în GDO, p. 87: 1. „a se cocoşa, dobândind astfel o cocoaşă în spate”. 2. „a se ghemui” şi are derivatul substantival **ghebejeală** „cocoaşă în spinare; gheb în spinare”. Fără îndoială, trebuie legat de verbul *gheboşa,* înregistrat în DA ca provenit din *ghebos*, iar în DEX ca rezultat al contaminării dintre *ghebos* şi *cocoşa*. Explicaţia cea mai clară a acestuia este dată de Laura Vasiliu (FC III, p. 103–104), care îl consideră formaţie cu dublă analiză, fie din *ghebos,* fie din *gheb* cu ajutorul sufixului *-oşa*.

În ce priveşte cuvântul-titlu, credem că a rezultat din varianta *gheboşi* (cf. DEX), care a cunoscut la rândul ei o dublă modificare: *ghebeşi*, cu asimilare vocalică progresivă, şi *ghebeji* prin sonorizarea lui **[ş]**.

Ghemoti vb., este atestat în GDO, p. 87 cu următoarele sensuri: 1. „a sta cu capul înghemuit între umeri”. 2. „a se ghemui la pământ”. Provine din *ghem* + suf. *–oti* ; pentru formaţii similare cu acest sufix cf. FC III, p. 112.

Giur şi **giurlic** sunt cuvinte foarte apropiate, care trebuie tratate împreună, având, după cum vom vedea, origine comună.

Giur s.n. este varianta muntenească şi denumeşte un „lemn cu o crăcană la capăt, cu care se freacă urzicile fierte, se bat ouăle sau laptele prins; o cracă făcută de lemn cu trei craci” (Gl. Munt., p. 203). *Giurlic* s.n. este cunoscut în Oltenia cu sensul de „obiect de lemn cu care se bate fasolea fiartă; frichinici” (DGO, p. 89). În alte forme, cuvântul se întâlneşte şi în graiurile românilor timoceni din Bulgaria, anume *giuruleac* şi *giurulica,* definite mai puţin precis prin „instrument casnic asemănător făcăleţului” (Nestorescu, *Glosar*, p. 78).

Cele două cuvinte din titlu, precum şi cele din graiurile timocene, credem că se explică prin bg. *джурул*, pe de o parte, şi variantele acestuia *джурилка*, *джуруляк*, pe de altă parte, care au sens de „instrument casnic de lemn cu palete în

BDD-A613 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:21:30 UTC)

formă de cruce în partea de jos, folosit pentru bătut fasolea, urzicile etc". (BTR, RBE). Dacă la *giurlic*, raportat la varianta *джурилка*, nu sunt probleme dificile privind aspectul său fonetic (prin metateză obținându-se *giurlica* şi apoi prin adaptarea sa ca substantiv masculin), la *giur* credem că s-a ajuns prin eliminarea silabei finale din bg. *джурул* care, preluat în româneşte, a fost interpretat ca formă articulată.

La rândul lor, cuvintele bulgăreşti discutate sunt derivate ale verbului *джуркам* „a bate fasolea fiartă, urzicile etc.", iar acesta are origine românească, după părerea lingviştilor bulgari, care îl explică prin rom. *giurui* (var. a lui *jurui*, format din *jur*) „a învârti" (BER I, p. 173). Dacă lucrurile stau aşa, şi credem că nu avem motive să ne îndoim, atunci rom. *giur* şi *giurlic* sunt, în parte, reîmprumuturi din bulgară.

Imă s. f. „mamă", inserat în DGO, p. 103, pare să fie o variantă rarisimă a lui *îmă***,** formă arhaică sincopată din *mamă* sau *mumă*, care a supraviețuit până în secolul al XVIII-lea (cf. DA). Avem însă rezerve cu privire la notarea cuvântului semnalat în această lucrare, din păcate fără indicații de localizare şi fără un context edificator, care în acest caz special erau absolut necesare. De aceea, însăşi existența cuvântului, indiferent de fonetismul său, trebuie pusă sub semnul îndoielii.

Iutura s.f. este întrebuințat în Oltenia numai în expresia **cu iutura** şi înseamnă „cu grabă mare, cu iuțeală" (DGO, p. 104). După toate probabilitățile, este o creație locală provenită din *iute* + suf. *–ura*, sub influența lui *ghiotura*.

Înghebeji vb., răspândit în Oltenia şi înregistrat în DA fără etimologie, are sensurile l. „a prinde pe cineva într-un colț. 2. (refl.) „a se înghemui, a se îndesa ca la pomană". În glosare regionale, cuvântul apare nu numai în Oltenia, ci şi în Muntenia: *înghebeji* „a se înghesui om lângă om, trup de om lângă trup de om, din cauza spațiului restrâns" (DGO, p. 112) şi *înghibuji* „a (se) cocoşa; a(se) înghemui; a bate"(Gl. Argeş, p. 139). Semnificațiile pe care le are ne îndreptățesc să-l considerăm ca derivat obținut prin prefixarea cu *-în* a lui *ghebeji*, de care ne-am ocupat mai sus.

În Oltenia este cunoscut şi verbul asemănător ***înghemeji***, cu sensurile „a (se) înghesui om cu om din cauza spațiului prea strâmt; a sta cu capul coborât prea mult între umeri, încât trupul pare a fi cocoşat" (DGO, p. 112), formație rezultată din contaminarea lui *înghemui* cu *înghebeji.*

Lovitură (**lovire**) s.f. cu valoarea termenului şahist din zilele noastre, aceea de „mutare (pe tabla de şah)" a fost folosit multă vreme în manuale de şah, în diverse cronici sau în opere literare, reprezentând un calc după fr. *coup* „lovitură", dar şi „mutare executată de o piesă de şah"(Trésor). Nu sunt date informații în această privință în dicționarele limbii române.

Forma *lovitură* apare prima dată la I. L. Caragiale, în schița *Şah şi mat!*, al cărei erou, prim-ministrul vremii M. C. Epureanu, pasionat jucător de şah, răspunde celui care îl cheamă la o şedință în timp ce disputa o partidă cu muzicianul L. Wiest: „Stai oleacă... mai am două *lovituri*...". Şi mai târziu, la Mihail Sadoveanu, în diferite scrieri care se referă la şah, termenul *lovitură* are acelaşi sens.

BDD-A613 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:21:30 UTC)

Forma *lovire*, mai veche, se întâlneşte în manualul lui M.A.: „Această *lovire* se întâmplă adeseori la începuturile partidelor”.

Lutiță s.f. este un regionalism destul de rar şi are sensul „mâncare din roşii, ardei şi ceapă” (DGO, p. 124). Credem că provine,prin sincopă, din bg. *лютеница* „sos picant preparat din ardei, roşii şi ceapă” (DBR), derivat din adj. *лют* „iute, înțepător”.

Mâglisi vb. tranz. (Munt.) are în DLR următoarele sensuri: l. „a înşela (cu promisiuni, cu laude), a amăgi, a linguşi”. 2. (refl.) „a se gudura”. Sunt inserate mai multe variante: *măglisi*, *mănglisi, miglisi, miglişi*. Este considerat cu etimologie necunoscută, dar se face o trimitere care nu are în vedere decât o vagă asemănare fonetică: cf. *maglă* (înv.) „negură, ceață, pâclă”. Informații asupra răspândirii cuvântului şi în graiurile din Oltenia aflăm din DGO (p. 125, 128–130), unde sunt inserate pe lângă forma din titlu şi variantele *măglisi,miglişi, micloşi*, însemnând „a (se) linguşi”.

După părerea noastră, *măglisi (mâglisi*) reprezintă o formație rezultată din *măguli* + suf.- *isi*, şi este comparabilă cu alte perechi analizabile în acelaşi mod: *ciordisi/ciordi, carcalisi/carcali* etc.(FC III, p. 64).

Mânărie. s. f. este o creație românească recentă, însemnând „uneltire, urzeală ascunsă îndreptată asupra cuiva sau a ceva, în vederea obținerii pe căi ilegale a unor avantaje sau mijloace necuvenite”, care se bucură de o largă folosință în vocabularul gazetăresc sau în intervențiile (critice) ale politicienilor. Astfel, *mânăria* poate fi *electorală* sau f*inanciară* după cum este botezată nu numai în presa centrală, dar şi în cea provincială (cf. „Jurnalul de Botoşani şi Dorohoi”, 12.8. 2005, sau cotidianul Văii Jiului „Matinal”, 6.7.2007). Format din *mână* + suf. – *ărie*, cuvântul este înrudit cu expr. *pe sub mână* „pe ascuns, clandestin” sau cu *manevră* (mai ales la pl.), dar nuanța sa peiorativă este mult mai pregnantă.

Iată un ultim exemplu elocvent, în care *mânărie*, devenit apoziție, subliniază puternic tertipul încriminat: „Cabinetul ...a avut grijă să modifice printr-o ordonanță *documentul- mânărie*” („Gândul”, 8 febr. 2009, p. 1).

Milcoşi vb. refl. (prin Munt. şi Olt.) „a se linguşi (pe lângă cineva), a se gudura” (cu varianta *micloşi*), nu are explicație etimologică în DLR, ci doar trimiterea la *milcui* (de origine bulgară), cu sensurile l. „a fi cuprins de milă”. 2. „a se smeri”. 3. „a se amărî, a se întrista”, trecându-se peste marea diferență semantică dintre cele două verbe. La această apropiere a contribuit faptul că forma *milcoşi* este cel mai des întâlnită în dicționare şi glosare regionale (DM, Gl. Argeş, Scriban, Gl. Munt.).

În realitate cuvântul din titlu este strâns legat de cel anterior, pe plan atât semantic, cât şi fonetic. Este suficient să ne întoarcem la *micloşi*, variantă a lui *mâglisi* (v. *supra*), înregistrată în DGO şi în DLR, pentru a constata înrudirea acestor verbe, toate derivate din *măglisi (mâglisi)*, prin schimbări succesive de sufixe: *-isi, -işi,- oşi*. În concluzie, etimologia sa este următoarea: prin metateză de la *micloşi*, rezultat din *măglisi*, care a trecut prin stadiile *mâglisi,miglisi,miglişi* şi în sfârşit, **miclişi.* Ținând seama de cele spuse mai sus, ar fi probabil indicat ca

BDD-A613 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:21:30 UTC)

toate formele verbale discutate să fie reorganizate şi tratate sub un singur cuvânt-titlu, şi acela ar putea fi *mâglisi (măglisi),* ceea ce ar scoate în evidenţă originea lor comună, care ni se pare neîndoielnică.

Mima s. f., întîlnit în expr. *a juca mima*, având sensul „a mima, a imprima feţei o anumită expresie ce urmează a fi ghicită", este o creaţie lexicală recentă. Este vorba despre un joc între două echipe, având drept scop exprimarea unui cuvânt (un nume de persoană, o carte, o idee etc.) care să fie descoperit cât mai repede. Conducătorul fiecărei echipe este cel care mimează, iar echipa sa trebuie să ghicească ce anume vrea el să exprime. Atunci când cineva ghiceşte corect cuvântul, acesta arată spre el dând afirmativ din cap, iar cel care a ghicit devine la rândul lui conducător, dacă echipa sa dă răspunsul înainte de termenul fixat.

Presa ne oferă cîteva exemple: „După victoria cu Franţa, tricolorele s-au adunat la hotel pentru *a juca mima*" („Adevărul", 8 dec. 2008); „Handbalistele noastre au sărbătorit calificarea *jucând mima*". „Am *jucat mimă* cu ele. Din fericire am scăpat de *mimat*"(„România Liberă", 7 dec. 2008). După cum reiese limpede din acest ultim citat, **mima** (sau, mai rar, forma nearticulată **mimă**) este o formaţie postverbală din *mima*.

Mimă s. f., „arta de a mima" este cuvânt nou în limba română şi provine din engl. *mime* sau fr. *mime*, care au deopotrivă şi înţelesul de „artist *mim*". Iată un citat recent din articolul *Napoleon iese, urmărit de iepuri*, *mimă englezească la Bucureşti*, publicat în Mediafax, 3.11.2007, în care se comentează un spectacol de la teatrul *Masca*, susţinut de o celebră artistă de la *London Mime Theater*, care „...cu o experienţă de peste de 30 de ani de *mimă*, a reuşit să smulgă râsete şi aplauze din partea publicului".

Denumind un gen teatral aparte, cunoscut la noi sub forma *pantomimă*, termenul *mimă*, deşi rar, merită să fie consemnat în dicţionarele noastre explicative, nu numai în dicţionarele bilingve (cf. *Dicţionar englezo-român* de Andrei Bantaş, Bucureşti, 1993).

Mlat s. (înv. şi reg.) este inserat în DLR cu mai multe sensuri, din care reţinem pentru discuţia noastră numai: 1. „amestecătură de mai multe materii în stare moale, aproape lichidă; terci; *spec*. hrană pentru pui făcută cu apă rece. 2. (reg.) „cocă subţire din făină de grâu cu care se lipeşte hârtia; pap". Etimologia dată este destul de confuză: din slav. (cf. slovacul *mlato*). În Oltenia, după cum reiese din DGO, p. 133, cuvântul de care ne ocupăm are două forme, cu sensuri bine diferenţiate: a) **mlad** „cocă, aluat" şi b) **mlat** „cir; pap, cocă subţire de lipit".

Corelate cu cele din DLR, informaţiile acestea ne fac să admitem că avem de-a face cu un element slav vechi, dar menţionarea lui *mlato* din limba slovacă nu ne spune nimic şi de aceea este necesară căutarea explicaţiei prin elemente similare din limbile slave cu care româna a avut contacte de-a lungul istoriei sale. După părerea noastră, este mai indicată trimiterea la adj. bg. dial. *млатав* „(despre pâine) de (din) aluat, de (din) cocă" sau „(despre pâine) necoaptă", care explică foarte clar sensurile pe care le are cuvântul-titlu în graiurile oltenești. Cuvântul bulgar la care

BDD-A613 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:21:30 UTC)

ne-am referit este derivat probabil din substantivele neatestate **млата*, **мламо*, provenit ca şi sb. *mlata* „grâu măcinat şi fiert din care se prepară berea”, slovac *mlato* (citat în DLR) şi ceh. *mlato* „malţ pentru prepararea berei”, din protosl. **malta*, cu sensul iniţial „ceva zdrobit”, la rândul lui înrudit cu germ *Malz*, engl. *malt* (Berneker, SEW 2, p. 73; BER IV, p. 163).

În concluzie, etimologia pe care o propunem este următoarea: din bg. **млат (мламо)* - cf. bg. dial. *мламав* „de(din) aluat”.

Nărcăli vb. „a (se) murdări, a (se) umple de murdărie unsuroasă” (DGO, p. 139) a rezultat prin metatează de la *năcârli*, variantă a lui *năcârcăli* 1. „a lucra fără tragere de inimă. 2. „a murdări, a mânji”, cuvânt întâlnit şi în alte regiuni (cf. DLR; Gl. Argeş, p. 179).

Nemoşnic adj. „(om) nevoiaş” (DGO, p. 141) este un împrumut din bg. *немощен* „slab, neputincios”, cu sens apropiat. Forma sa reprezintă o adaptare la seria adjectivelor de origine slavă ca *straşnic* (< v.sl. *strašĭnŭ*), *veşnic* (< v. sl. *večĭnŭ*) etc.

Paramedic s. m., „persoană care lucrează în domeniul sanitar, având pregătirea necesară pentru a acorda primul ajutor calificat victimelor accidentelor sau dezastrelor naturale, celor cu urgenţe medicale înainte de a fi trataţi în spitale”, este un termen care a pătruns de puţină vreme în terminologia medicală românească, devenind o denumire aparte în *Nomenclatorul de meserii*, ca urmare a modernizării unităţilor de salvare. Numele acestei noi profesiuni a fost preluat din engleza americană, în care *paramedic*, cu sensul specificat mai sus, şi format din *para-* (cu sensul din greacă de „auxiliar; secundar”) + *medic*, a apărut în S.U.A. spre sfârşitul secolului trecut (cf. Wikipedia, *The Free Enciclopedia*). La răspândirea sa în limba română au contribuit în bună măsură şi traducerile din filmele americane (cu subiecte legate de activitatea specifică din spitale de urgenţă), difuzate pe micul ecran.

Paranghelie s.f. „petrecere, chef, bairam” este un cuvînt familiar-argotic, pătruns în ultimele decenii şi în stilul publicistic, dar încă neînregistrat în dicţionarele importante ale limbii române. Varietatea de sensuri pe care le are şi originea sa sunt pe larg dezbătute într-un articol semnat de Rodica Zafiu, în „România literară”, nr.4, 2008. Autoarea consideră pe bună dreptate că face parte dintre împrumuturile recente din bagajul de elemente lexicale care circulă în sfera balcanică, indicând ca posibil etimon ngr. παραγγελια „ordin, anunţ, comandă”, cu toate că soluţia propusă prezintă dificultăţi de ordin semantic. Într-adevăr, nu se poate stabili în mod satisfăcător modul cum s-a produs trecerea de la sensul cuvântului grecesc la cel al cuvântului românesc în discuţie.

După părerea noastră, este foarte posibil ca această curioasă dezvoltare semantică să nu se fi petrecut în interiorul limbii române şi prin urmare să nu avem de-a face cu un împrumut din neogreacă. Pornind de la această ipoteză, presupunem că acest cuvânt ni s-a transmis, cu înţelesul de „chef, petrecere”, prin ţig. *paranghelie*, bine cunoscut în comunitatea romilor din ţara noastră Din relatările unor vorbitori de romani, am reţinut că ei numesc *paranghelie* „o petrecere mare,

BDD-A613 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:21:30 UTC)

cu veselie, cu băutură şi muzică", iar la definiţie o florărească a adăugat şi pitorescul amănunt că este „un chef la care se joacă din buric". Nu este o întâmplare că acest cuvânt se aude uneori şi în textul telenovelelor *Inimă de ţigan* şi *Regina*, producţii româneşti televizate, precum şi faptul că în lumea maneliştilor ţigani se întâlneşte ca nume propriu, unul dintre ei având chiar supranumele de *Mare Paranghelie.*

Pămpălău s. m., însemnând „molâu, papă-lapte, prost, nătărău, gogoman", este unul din cuvintele destul de răspândite în limba vorbită, dar care în mod surprinzător nu se bucură de o atestare lexicografică. În ultima vreme îl găsim însă în textele subtitrate ale unor filme ce apar pe micile ecrane. Un ultim exemplu ni-l oferă dialogul unor tineri, în care unul dintre ei este făcut *pămpălău*, adică „unul care nu ştie să se bată, care nu ştie ce să răspundă; slab, prostovan" (în filmul difuzat de TV *Euforia*, în 26 ian. 2009). Îl găsim înregistrat şi în *Dicţionarul online 123 urban.ro*, o lucrare interesantă şi utilă, ce îşi propune „să înregistreze şi să definească termeni şi expresii care, deşi nu şi-au găsit locul în dicţionarele tradiţionale, umblă libere şi nestingherite în limbajul colocvial".

Nu putem spune nimic clar despre etimologia sa, în schimb remarcăm că poate fi pus alături de alte cuvinte din aceeaaşi sferă semantică, derivate de la teme adjectivale cu sufixul augmentativ-depreciativ *–ălău*, cum ar fi *prostălău, tontălău*.

Piatră s. f. cu sensul „nume dat pieselor la unele jocuri de societate" nu are explicaţie în DLR, considerându-se probabil că este vorba de o dezvoltare pe teren românesc. Această semnificaţie reprezintă de fapt un calc după germ. *Stein* 1. „piatră". 2.„piesă la jocul de dame şi la jocul de şah" (DGR) şi se întâlneşte încă din prima jumătate a sec. al XIX-lea în terminologia jocului de şah. Iată un citat elocvent din cea mai veche lucrare de şah scrisă în limba română: „*Petrile duşmanului să pot lua de cătră* [*ori*] *care piatră a dumitale*" (Rujiţki).

Piştaci s. m. pl. apare în DGO, p. 154 cu sensul „bani de buzunar". Forma sa arată limpede că este un cuvânt fomat prin contaminarea dintre argoticul *biştari* „bani" şi (pop. şi fam.) *pitaci* „monede de valoare mică, gologan".

Pocânzeu s. m. (reg.), cunoscut în multe zone ale ţării, cu deosebire în Muntenia şi Oltenia, este un cuvânt din terminologia nunţilor ţărăneşti înregistrat în toate dicţionarele noastre importante, cu menţiunea „etimologie necunoscută". În ce priveşte definiţia, o reţinem pe cea din DLR, după care este denumirea dată (în Muntenia) „persoanei care îndeplineşte diferite sarcini ori are diverse calităţi în timpul unei nunţi ţărăneşti: a) vornicel; b) flăcăul care însoţeşte (călare) mirele, când pleacă să ia mireasa; c) părintele mirelui sau al miresei, sau orice altă rudă a mirilor; d) rudă a miresei trimisă cu daruri din partea părinţilor acesteia la ginere; e) invitat al miresei care, împreună cu socrii mici, ia parte la masa ginerelui". Tot regional mai înseamnă „nuntaş"; „peţitor"; „zestrea miresei", apărând în numeroase variante: *pocânzel. pocândel, pochinzer, pocândeu*. *pogănzie.*

Pornind de la *pocânzeu*, forma cea mai răspîndită din care, după părerea noastră, derivă toate celelalte variante, credem că avem de-a face cu un împrumut din bg. dial. *погъзей* 1. „socrul miresei" (Gerov). 2. (var. *погазей*) „rudă din partea

BDD-A613 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:21:30 UTC)

miresei la nuntă" 3. „rude (femei) la nuntă". 4. (var. *погъзяи*) „nuntaşi, rude ale miresei; socri". 5. (var. *пугандзейн* în graiurile bulgăreşti din Banat) „frate sau altă rudă tânără a miresei". 6. (deriv. *погузяйка*) „mama miresei în ziua nunții acesteia" (BER V, p. 428). În limba bulgară cuvântul are o largă răspândire dialectală şi este considerat o formație autohtonă.

Schimbările fonetice petrecute în cuvântul românesc nu pun probleme speciale. Inserția lui [n] se întâlneşte la alte împrumuturi din bulgară (cf. *popândi* „a îmbrânci" < bg. попъдя) sau chiar pe teren românesc, în unele formații dialectale, ca în *pondilă*, variantă a lui *podilă* „duşumea", *pondili*, format din *podi*, ambele cu sensul „a pardosi"(DLR).Varianta bulgărească din Banat, notată mai sus, este posibil să conțină pe [n] sub influența graiurilor olteneşti vecine.Trecerea la *-eu* a desinenței slave *-ей* este, de asemenea, un fenomen bine cunoscut la împrumuturi din slavonă, ca *fariseu*, *arhiereu*, dar trebuie să menționăm că se poate întâlni variația desinențelor *-ei, -eu* şi în formații româneşti: cf. *gânjei/gânjeu, putinei/putineu*. Celelalte modificări fonetice au explicații simple şi nu este cazul să le discutăm.

Posta vb., are sens diferit de cel al omografului său *posta* „a (se) aşeza, a (se) instala undeva cu scopul de a supraveghea, de a păzi ceva" şi care provine din fr. *poster* (v. DLR). Cuvîntul-titlu face parte din limbajul electronicii şi înseamnă „a publica pe site-ul unui ziar un comentariu pe marginea unui articol, o ştire sau, pe blogul personal un anume mesaj". Este un împrumut recent din engl. *post* „a afişa, a plasa un mesaj pe internet" (v. Cambridge).

În cazul unor intervenții, ele văd lumina tiparului chiar în ziarul respectiv, cum se poate constata din următorul preaviz din „Cotidianul", 23. I. 2009: „Îi invităm pe cei care *postează* comentarii la articole să respecte următoarele reguli...". Derivatul *postare*, cu sensul „publicare, plasare", este adesea prezent în presa zilnică. Un exemplu ni-l oferă „Evenimentul Zilei" din 27. II. 2009, unde apare o ştire despre „o *postare* pe blogul personal" al unui important personaj politic.

Prefix s. n. nu este înregistrat în DLR cu sensul special de „marcă a fiecărui deceniu din vârsta unei persoane". Faptul se explică prin aceea că avem de-a face cu o inovație de dată recentă, reprezentând o metaforă folosită frecvent în limbajul familiar, dar uneori şi în presa vorbită, sub forma expr. *a (-şi) schimba prefixul*, care consemnează trecerea la un deceniu nou de viață, de ex. de la 19 la 20 de ani, prin schimbarea primei cifre, considerate *prefix*.

Apariția acestei expresii se datorează în bună măsură şi modelului oferit de termenul tehnic *prefix telefonic*, un indicativ cifric de localizare a postului, aşezat înaintea numărului de bază.

Scândură s. f. apare în vechiul manual de şah al lui Rujițki ca denumire pentru *tabla de şah*: „Câmpul bătălii este ace[a] ştiută *scândură de damă*, adică o *scândură* regulată în kvadrat...". Prin *scândură de damă* trebuie să înțelegem tabla

BDD-A613 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:21:30 UTC)

folosită pentru jocul de dame, cunoscut şi practicat în acea epocă. Termenul *scândură* este calchiat după germ. *Brett*, care înseamnă 1. „scândură". 2. „tablă de scris". 3. „tablă de şah"(DGR), dar nu a rezistat mult timp, fiind înlocuit întâi cu franţuzismul *damier*, având în dicţionarul bilingv al lui Codrescu semnificaţia „tablă pe care se joacă jocul damelor şi al şahului", iar mai târziu cu cel de *eşichier* (< fr. *echiquier*), care este folosit rar şi astăzi, mai ales la figurat, ca „loc de desfăşurare a unor evenimente sau lupte politice".

Trage vb. şi **trăsătură** s. sunt termeni de şah strâns legaţi şi de aceea îi vom trata împreună.

Verbul **trage** cu sensul special de „a efectua o mutare pe tabla de şah, a deplasa o piesă de pe un câmp pe alt câmp" nu este menţionat în dicţionarele noastre. Îl găsim frecvent în primul manual modern de şah al lui Albin, care este în mare parte tributar terminologiei şahiste străine, mai ales celei germane. La el nu întâlnim verbul *a muta*, ca termen de şah, ci *trage*, calc după germ. *ziehen* „a trage", dar şi „a muta (la jocul de şah"). În mod corespunzător, nu apare nici termenul potrivit pentru „deplasarea unei piese pe tabla de şah", ci numai **trăsătură** (sau varianta învechită **trăsură**), la rîndul său calc după germ. *Zug*, cu multe sensuri, între care şi „mutare la şah" (DGR). Iată câteva exemple definitorii: „Albul *trage* şi dă în 2 *trăsături* matt. Regele face o *trăsură* dreaptă. Negrul luând face o *trăsură* riscătoare". Trebuie să precizăm că **trăsătură** „mutare" a fost folosit accidental şi în manuscrisul lui Rujiţki, alături de termenul *mişcare* rămas şi astăzi.

Forma *trăsură* este reluată în rubrica de şah a revistei „Familia" din 23 ian. 1879, unde la enunţul unei probleme de şah se scrie astfel „Albul *pleacă* şi la a patra *trăsură* zice mat" (de notat că şi *pleacă* „mută" este tot un calc după germ. *ziehen*). La rândul său, vb. *a trage* „a muta" se menţine în mod surprinzător şi în presa târzie din Regat: „Albul trage şi face mat" („Adevărul ilustrat", 25.3. 1896).

Udvă s. f. „numele unei păsări de pradă nedefinite mai îndeaproape" (Turnu Măgurele) este inserată în DLR fără etimologie, avînd doar menţiunea „cf. *hudubă*". Judecând după aspectul fonetic şi sens, credem că a fost împrumutat din bg. *умва* 1. „pasăre de noapte asemănătoare cucuvelei, dar mai mare, închisă la culoare, cu pene albe şi cafenii (*Strix*)". 2. „bufniţă" (BTR; Gerov, *Supliment*). Este înrudit cu oltenismul *urvă* „pasăre uriaşă" (DGO, p. 21), care ar putea să aibă aceeaşi origine.

Vaclă adj. (în sudul Munteniei) are în DLR definiţia „oacără", la care se trimite şi pentru etimologie, ceea ce nu explică deloc aspectul său fonetic. Sensul cuvântului este precizat în Gl. Munt., p. 269: „(despre oi) cu pată albă pe bot".

De la început trebuie subliniat că nu poate fi pus semn de egalitate pe plan fonetic între *vaclă* şi *oacără*, cum se sugerează în DLR, pentru că numai o limbă slavă care nu cunoaşte diftongul [*oa*] recurge la proteza lui [*v*]. Această limbă este bulgara, care a împrumutat termenul păstoresc din română exact în această formă şi cu acelaşi înţeles: adj. f. *вакла* (m. *вакъл*, n. *вакло*) l. „oacheşă; cu pete negre pe lângă ochi". 2.(pop.) „cu păr şi ochi negri" (BTR). Prin urmare, putem afirma că

BDD-A613 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:21:30 UTC)

rom. *vaclă* este fără îndoială împrumutat din bulgară, care a preluat vechiul cuvânt românesc ce conserva grupul consonantic [*cl*], trecut ulterior la [ḱ] în forma *oacheş* (Nestorescu, *Elemente*, p. 31). Încă o dovadă a vechimii acestui împrumut din română în limbile slave o constituie şi ucr. *vakleša* „oaie de culoare albă, cu pete negre împrejurul ochilor” (Robciuc, p. 238).

Vatăm s.n., notat în DLR ca variantă a lui *vătăm* „vătămare”, nu se bucură de o tratare mai amănunţită, deşi existau datele necesare. Avem în vedere compusul *iarbă de vatăm* (*Anthyllis vulneraria* sau *Lynaria vulgaris*), termen botanic cunoscut ca sinonim pentru *vătămătoare* (Borza, p. 21, 100).

Acest cuvânt a fost împrumutat în graiurile bulgăreşti de nord (reg. Sviştov) sub forma uşor alterată fonetic *ŭарбата фама* (Nestorescu, *Elemente*, p. 40).

Vocal adj. capătă în ultima vreme noi semnificaţii, mai ales în presa sportivă vorbită sau scrisă, sub influenţa engl. *vocal* „sonor, zgomotos, protestatar”, de ex. *to became vocal* „a-şi ridica glasul” (Cambridge Dictionary). De regulă, are înţelesul „gălăgios, cu voce ridicată”, ca în citatul următor, luat din comentariile unui ziarist sportiv la un meci de tenis: „Una din jucătoare a avut reacţii *foarte vocale*” (TV Sport-ro, 3.8.2008). În alte ziare este întrebuinţat şi cu sensul figurat „vehement”, întâlnit recent şi în engleză: „Era până mai ieri unul dintre *cei mai vocali* critici ai preşedintelui” („Evenimentul zilei”, 3.5.2008). Nu putem să nu constatăm că exemplul acesta coincide întâmplător (?) cu citatul dat sub *vocal* în dicţionarul amintit mai sus: „He had always been *a very vocal critic* of the president”.

BIBLIOGRAFIE

Albin = A.Albin, *Amicul Jocului de schach theoretic şi practic*, Bucureşti,1872.
BER = *Български етимологичен речник*, Sofia, 1971.
Berneker, SEW = E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1908–1913.
Borza = Al. Borza, *Dicţionar etnobotanic,cuprinzând denumirile populare româneşti şi în alte limbi ale plantelor din România*, [Bucureşti], 1968.
BTR = *Български тълковен речник*, ed. a II-a, Sofia, 1963.
Cambridge = *Cambridge Advanced Learner's Dictionary*, Cambridge University Press, 2009.
Codrescu = Th. Codrescu, *Dicţionar franceso-romanu*, Iaşi, 1859.
DA = *Dicţionarul limbii române*, publicat de Academia Română, *A-De* şi *F-Lojniţă*, 1913–1949.
DBR = Tiberiu Iovan, *Dicţionar bulgar-român*, Bucureşti, 1994.
DER = Academia Republicii Socialiste Ronânia, *Dicţionar enciclopedic român*, vol. I *A-C*, Bucureşti, 1962.
DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1986.
DEX, Supl. = *Dicţionar explicativ al limbii române. Supliment*, Bucureşti, 1988.
DEXI = *Dicţionar explicativ ilustrat al limbii române,* Ed. Arc & Gunivas, Chişinău, 2007.
DGO = Dorina Bărbuţ, *Dicţionar de grai oltenesc*, Craiova, 1990.
DGR = Academia Republicii Socialiste România, *Dicţionar german-român* [Coordonare şi revizie Mihai Izbăşescu şi Maria Iliescu], Bucureşti, 1966.

BDD-A613 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:21:30 UTC)

DLR = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*(DLR). Serie nouă, Bucureşti, 1965–
Familia = „Familia”, Foaie enciclopedică şi beletristică cu ilustraţiuni, Pesta, apoi Oradea Mare. Redactor responsabil, proprietar şi editor: Iosif Vulcan. Anul I (1865 ş.u.)
FC III = *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. III. *Sufixele*. I. *Derivarea verbală* de Laura Vasiliu, Bucureşti, 1989.
Gerov = N. Gerov, *Речник на български език*, Plovdiv, 1895–1904.
Gerov, *Supliment* = *Допълнение на българския речник от Н Геров*, de T. Pančev, Plovdiv, 1908.
Gl. Argeş = D. Udrescu, *Glosar dialectal Argeş*, Bucureşti, 1967.
Gl. Munt. = *Glosar dialectal. Muntenia* de Maria Marin, Iulia Mărgărit, Bucureşti, 1999.
Gl. Olt. = *Glosar dialectal.Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu,de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1967.
Larousse = *Le Petit Larousse illustré*, Paris, 2005.
LR = „Limba română”, Bucureşti, 1952–
M.A. = (probabil M.Andreianu) *Manualu amatorului Jocului de şah*, Craiova, 1882.
MDA = *Micul dicţionar academic*, I–IV, Bucureşti, 2001–2003.
NDU = *Noul dicţionar universal al limbii române*, Bucureşti-Chişinău, Editura Litera Internaţional, 2006.
Nestorescu, *Elemente* = Virgil Nestorescu, *Contacte lingvistice interbalcanice. Elemente româneşti în limba bulgară*, Bucureşti, 2002.
Nestorescu, *Glosar* = Virgil Nestorescu, *Glosar dialectal. Românii timoceni din Bulgaria*, în vol. *Floarea Darurilor. In memoriam Ion Gheţie*, Bucureşti, 2006.
RBE = *Речник на българския език*, BAH, Sofia, 1975.
Robciuc = Ion Robciuc. *Raporturile româno-ucrainene.* I. *Elemente româneşti în ucraineană*, Bucureşti, 1996.
Rujiţki = *Giocul şatranci tălmăcit de F.Rujiţki,* Anul l838 april 3 zile, Eşii (manuscris aflat la Biblioteca Academiei Române sub cota 1763), editat de Marian Stere sub titlul *Prima lucrare de şah în limba română*: Fr.Rujiţki, *Giocul şatranci*, *1838*, Editura Gambit, Bucureşti, 1999.
Scriban = A. Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti (etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, Ediţiunea I, Iaşi, 1939.
Trésor = *Trésor de la Langue Française*, Paris, 1971–1994.

NOTES ÉTYMOLOGIQUES ET LEXICALES

Résumé

La plupart des mots discutés dans cet article n’ont pas d’indications étymologiques et c’est pourquoi l’auteur se propose de trouver leur origine et parfois de corriger d’anciennes explications. D’autre part, sont présentés quelques mots qui, malgré leur large utilisation, ne sont pas insérés dans les dictionnaires de la langue roumaine.

Cuvinte cheie: etimologie, chirnog, mânărie, mlat, vocal.
Mots-clés: *étymologie, chirnog* „éstropié”, *mânărie* „machination”, *mlat* „pâte”, *vocal* „vocal”.

Bucureşti, B-dul Al. Obregia, nr. 24

BDD-A613 © 2009 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:21:30 UTC)